

Hoofdstuk 2

Een nieuwe schooltuin

Hoofdstuk 2

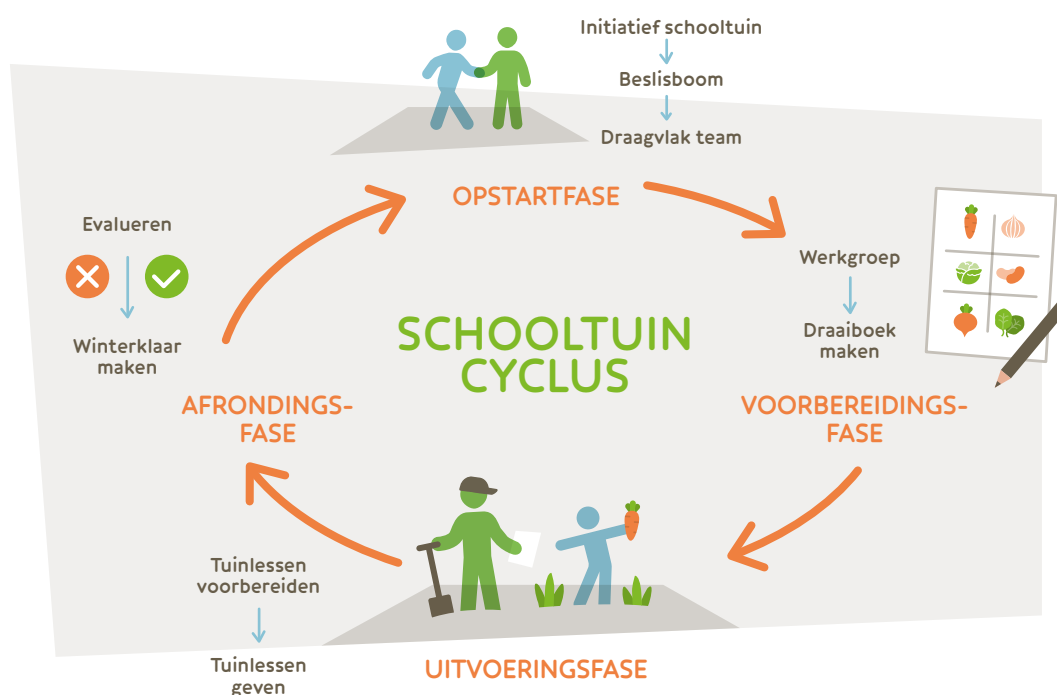
Een nieuwe schooltuin

Initiatief, projectplan, betrokkenen en draagvlak

Een nieuwe schooltuin begint bij een initiatief. Een enthousiaste ouder, een bevlogen ambtenaar of een innovatieve schooldirecteur of leerkracht heeft mooie voorbeelden gezien, ervaren of erover gehoord. Een nieuwe schooltuin vraagt om betrokkenheid en doorzettingsvermogen van deze enthousiaste initiatiefnemer, die anderen betreft en activeert. Er komt veel kijken bij de opzet en de organisatie van een toekomstbestendige schooltuin. In dit hoofdstuk beschrijven we stap voor stap het proces dat andere initiatiefnemers hebben doorlopen. Immers, als je van tevoren weet wat je kunt verwachten, wordt de kans op succes veel groter.

2.1 De schooltuincyclus

De schooltuincyclus maakt de fasen die een schooltuin jaarlijks doorloopt inzichtelijk.

Opstartfase

Draagvlak creëren

Elke schooltuin start met draagvlak. Er ontstaat zicht op het schooltuinprogramma door samen met de beoogde betrokkenen vanuit de gemeente, de school en betrokken enthousiastelingen te formuleren wat de wensen zijn. Zo wordt ook duidelijk welke faciliteiten en middelen daarvoor nodig zijn. Aan de hand van de vragen uit de schooltuinbeslisboom, die in paragraaf 2.2 aan bod komt, schets je een steeds helderder beeld van de ideeën. Wanneer de fundamentele vragen beantwoord zijn in overleg met de beoogde betrokkenen, groeit ook het draagvlak voor het opzetten en gebruiken van een schooltuin. Daarna ga je aan de slag met het zoeken naar helpende handen, een geschikte locatie en middelen.

Praktische tips bij deze fase

Houd het eenvoudig, maar zorg er wel voor dat de juiste mensen gehoord worden. Een teamvergadering met voorbereiding door de initiatiefnemer en een schooltuinexpert kan soms al voldoende zijn. Opstarten kan in principe op elk moment, maar past heel goed in het najaar. Er is dan ruim de tijd om te onderzoeken of er draagvlak is voor een schooltuin, zodat je het volgende tuinseizoen aan de slag kunt gaan.

Zoek je een schooltuinexpert om jullie op weg te helpen?

Kijk eens of er een moestuincoach in de buurt actief is, zoek contact met het dichtstbijzijnde Natuur- en duurzaamheidseducatie centrum of kijk of er een ervaren ondersteuner van een nabije schooltuin bereid is om met jullie mee te denken. Opstarten kan in principe op elk moment, maar past heel goed in het najaar. Er is dan ruim de tijd om te onderzoeken of er draagvlak is voor een schooltuin, zodat je het volgende tuinseizoen aan de slag kunt gaan.

Ken de leerkracht en de uitdagingen binnen het leerjaar waarmee je wilt gaan schooltuinieren.

Een leerkracht zal het schooltuinieren eerder omarmen wanneer dit aansluit op specifieke uitdagingen in de klas of bij zijn of haar persoonlijke interesses. Introduceer het idee voor een schooltuin bijvoorbeeld tijdens een teamdag, zodat er rust is om ideeën uit te wisselen en naar elkaar te luisteren.

UIT DE PRAKTIJK - De brouwmeester en de schooltuin

Een basisschoolleraar uit het Brabantse Dommelen werd niet bepaald vrolijk toen de school met het idee van een ecologische schooltuin op de proppen kwam. Hij had er weinig zin in en voorzag veel extra werk. Toen Velt- docent en moestuincoach Nicolle Prins, die het tuinproject leidde, besloot een gesprek met hem aan te gaan ontdekte zij dat de leraar in zijn vrije tijd een gepassioneerde bierbrouwer was. Hij kende het brouwproces tot in de kleinste details. Hij had niet echt groene vingers, maar het idee om op een gestructureerde manier naar een goede 'oogst' toe te werken, sprak hem toch wel aan. Na het gesprek met Nicolle groeide er een onverwachte, krachtige band tussen de leraar en de schooltuin. Met veel enthousiasme leidde hij de aanleg van een ingenieus irrigatiesysteem. Het zal niet verbazen dat in deze ecologische schooltuin niet alleen groenten werden gekweekt, maar ook een vakje werd gereserveerd voor gerst!

Vorbereidingsfase

Schooltuinwerkgroep

Door een werkgroep te starten vergroot je je slagkracht. De schooltuinwerkgroep kan bijvoorbeeld bestaan uit de initiatiefnemer, een vertegenwoordiger van de school, een schooltuinexpert zoals een moestuincoach of een medewerker van het lokale natuur- en duurzaamheidseducatiecentrum en schooltuinondersteuners. De werkgroep onderhoudt regelmatig contact.

Helpende handen

Helpende handen bij opstart en onderhoud zijn dikwijls te vinden bij de lokale IVN of Velt afdeling, onder lokale volkstuintiers, bij ouders of grootouders, de conciërge van school of mensen uit de buurt.

Plan van aanpak

De schooltuinwerkgroep maakt met de uitkomsten van de beslisboom een plan van aanpak. Start met een tuinontwerp, teeltplan, jaarplanning met tuinlessen en andere tuinactiviteiten. Neem alles op in het draaiboek. Jaarlijks maak je een nieuw teeltplan en pas je het draaiboek aan.

Ouders informeren

Zodra de beslissing is gevallen, informeer je de ouders via de informatiekkanalen van school. Gebruik foto's van bestaande schooltuinen. Deel enthousiaste ervaringen en verhalen.

Aanleg van de schooltuin

Realiseer in het voorjaar voor de aanvang van het schooltuinseizoen het gemaakte ontwerp met hulp van de schooltuinondersteuners, een hovenier, ouders en andere betrokkenen. Maak de bedden zaaiklaar.

Uitvoeringsfase

Wekelijkse schooltuinlessen

Een goed schooltuinlesprogramma bestaat uit een wekelijkse goed voorbereide schooltuinles van ongeveer een uur. Een schooltuinseizoen duurt minimaal 3 maanden. Het aantal lessen varieert, afhankelijk van de periode waarin je wilt tuinieren. Wil je vóór de zomervakantie klaar zijn (voorzomerse tuin), doorgaan tot de herfst (doorzomerse tuin), of een jaarrond schooltuinprogramma inclusief de winter?

Tijdens de lessen krijgen de kinderen uitleg over het teeltplan en de manier waarop ze moeten zaaien, poten of planten. De uitleg krijgen ze op veel schooltuinen bij een voorbeeldtuintje, dat door de lesgever wordt bijgehouden. Kinderen leren veilig omgaan met het gereedschap en voeren alle moestuintaken uit: zaaien, poten, planten, wieden en water geven als dat nodig is. Kinderen maken het hele proces mee: van zaden tot eetbare eindproducten.

Lessen vinden plaats tijdens schooltijd en worden per klas begeleid door minstens één schooltuinexpert met kennis van moestuinieren, de leerkracht en een praktisch ondersteuner (dat kan ook de leerkracht zelf zijn). Zorg dat ieder kind een actieve bijdrage heeft in het moestuinieren. De kinderen kunnen individueel of in kleine groepjes een tuintje beplanten en verzorgen. Een eigen individueel of groepstuintje bevordert de binding met de gewassen en het gevoel van eigenaarschap. In de tuin leer je samenwerken met je groepje en door anderen te helpen.

“Ook in de internationale wetenschap staan schooltuinen volop in de belangstelling. Wereldwijd wordt er onderzoek gedaan naar de effecten van schooltuinieren, met name naar de effecten op het eetgedrag van kinderen.”

Iris de Leeuw, promovenda aan Wageningen University, onderzoekt de effecten van schooltuinieren op het eetgedrag en de ontwikkeling van basisschoolkinderen

Onderhoud van de tuintjes

Kinderen onderhouden zelf hun tuintjes tijdens de lessen. Wanneer ze vakantie hebben of door andere activiteiten zoals een sportdag, schoolreisje of excursie, kunnen ze niet wekelijks naar de schooltuin komen en is extra onderhoud en zorg nodig. Prioriteer onderhoud bij elke les. Maak daarnaast duidelijke werkafspraken met schooltuinondersteuners en stel eventueel de schooltuin tijdens vakanties, vrije middagen of weekends open voor kinderen. Zorg wel altijd voor begeleiding of toezicht.

Toezicht

Er is niet altijd iemand in de schooltuin. Soms zijn omwonenden bereid om een oogje in het zeil te houden als er geen hek of andere afrastering is. Zo voorkom je vandalisme en zorg je voor meer betrokkenheid.

Afrondingsfase

Vier samen de oogst

Bespreek met de schooltuinwerkgroep hoe jullie de oogst willen vieren.

- Met een oogstfeest in het weekend, waar ook ouders worden uitgenodigd.
- Maak een leuke kookles met schooltuingroenten: schooltuinsoep, bouillonpasta, pesto, rabarbertaart, kruidenboter, pizza of hutspot.
- Betrek ouders, de leerkrachten en eventueel de buurt.

Let op! In welke periode je de oogst viert, hangt natuurlijk af van het gekozen model. Oogst je alles voor de zomer, dan wordt het eind juni. Gaat de tuin na de zomer nog door, dan is september een mooie tijd.

Winterklaar

Als het schooltuinlesprogramma erop zit, maak je de tuin en alle gereedschappen winterklaar. De laatste keer wieden en schoffelen, materialen nakijken en herstellen voor je ze opbergt en de laatste groenten oogsten. Op percelen waar je na het oogsten geen nieuwe groenten meer zaait, bescherm je de bodem door deze af te dekken. Dit kan tijdens de zomerperiode door groenbemesters te zaaien of in het najaar door de bodem met mulch (een laag organisch materiaal) te bedekken. Er is nu ook veel tuinafval beschikbaar, wat perfect bruikbaar is om een nieuwe composthoop op te zetten.

Veel handen maken licht werk

Vraag de schooltuinwerkgroep, ouders en leerkrachten om samen de laatste klussen uit te voeren. Zo rond je het jaar samen af en ben je sneller klaar.

Evaluatie

Het schoolteam, de schooltuinondersteuners en andere betrokkenen, evalueren gezamenlijk de organisatie, de lessen en de leeropbrengst. Ook met de kinderen kun je reflecteren door een evaluatieles te plannen. Wil je dat doen? In paragraaf 5.7 vind je een lesidee.

2.2 Van idee tot realisatie - de schooltuinbeslisboom

Een succesvolle schooltuin is toekomstbestendig. Met de beslisboom zorg je voor een doordacht plan en draagvlak bij betrokkenen. Aan de hand van 8 vragen bespreek je alle relevante aspecten van het schooltuinieren en maak je een helder plan voor het hele onderwijsteam en schooltuinteam. De vragen uit de beslisboom doen recht aan de verschillende mogelijkheden en leerdoelen. Wanneer besproken en beantwoord door een team van leerkrachten, ondersteuner(s) en schoolmanagement, zorgen ze meteen voor het benodigde draagvlak.

Waarom wil je als school moestuinieren?

Schooltuinieren kan helpen bij het realiseren van verschillende kern- of leerdoelen. Definieer de doelen die jullie nastreven met het schooltuinieren. Let op: zorg ervoor dat het schooltuinieren geen 'extra' taak wordt, maar een andere invulling om een leerdoel te bereiken. Op deze manier verantwoord je de onkosten voor tijd en middelen die je als school maakt voor de schooltuin. Het beste is om de schooltuinactiviteiten op te nemen in het onderwijscurriculum.

Waar wil je als school tuinieren?

Zoek een beschikbare én geschikte locatie op het schoolterrein of dicht bij de school. Zorg dat de tuin op loop- of fietsafstand van de school ligt. Denk daarbij aan een buurttuin, op een volkstuincomplex, bij een zorginstelling, bij een kinderboerderij, bij een kerk of bij een groenopleiding. Bestaande faciliteiten en menskracht op een locatie zorgen voor een win-win situatie, waarbij zowel de school als de locatie zelf een voordeel heeft.

INSPIRATIE UIT DE PRAKTIJK - De JOOP-tuin

Woonzorgcentrum Thebe Park Stanislaus ligt aan de rand van Moergestel, omgeven door groen. In de binnentuin, die grenst aan de Brede School van Moergestel, ligt de JOOP-tuin. In deze schooltuin komen de twee basisscholen en de kinderopvang van de Brede School wekelijks op verschillende tijden, onder begeleiding van ouders en tuinopa's, moestuinieren. Een schooltuinwerkgroep verzorgt het grote onderhoud en geeft de plantjes water in de vakantie, geholpen door leerlingen die in de buurt wonen. Anders dan de naam doet vermoeden is 'JOOP' niet de initiatiefnemer van de tuin, maar is het een afkorting die staat voor Jongeren Ontmoeten Ouderen Participatie-tuin. De oprichting van de schooltuin kwam vanuit de wens van het zorgcentrum om de bewoners actief in aanraking te laten komen met de jongere generatie. Tijdens het werken in de schooltuin wordt er dan ook vaak een praatje gemaakt over de heg of komt er een enthousiaste bewoner met rollator de tuin in om te kijken of de sla al geoogst kan worden.

Wie gebruikt de schooltuin?

Bepaal welke groepen gaan schooltuinieren. Als in een leerjaar aandacht nodig is voor een entree- of Cito-toets of verkeersdiploma, blijft er weinig tijd over voor schooltuinieren. Voor wekelijkse schooltuinlessen is een bepaalde mate van zelfstandigheid nodig. Daarom wordt vaak gekozen voor groep 5 of 6 voor de wekelijkse schooltuinlessen. Andere groepen kunnen ook leren in de tuin, bijvoorbeeld bij buitenlessen voor taal of rekenen.

Ter overweging Eén groep of elke groep?

Natuurlijk is het prachtig als het lukt om met alle groepen aan de slag te gaan in de schooltuin, maar dit is niet altijd realistisch. Overweeg om met 1 groep op een diepgaande en continue manier een schooltuin-programma te volgen als de ruimte of andere middelen beperkt zijn. Om voldoende resultaat te boeken is het belangrijk dat kinderen binding voelen met hun tuin. Dat wordt moeilijker als die 'van iedereen' is.

Wat heb je nodig als je een schooltuin gaat starten?

- Denk aan aanschaf van gebruiks- en verbruiksgoederen of financiële middelen om iemand met expertise in te huren als die niet aanwezig is op school.
- Er is geschikte grond nodig, een watervoorziening (waterpomp, regenton, sloot of waterleiding), zaai- en pootgoed, gereedschap, opberg ruimte en (soms) een omheining.
- Maak vooraf een realistische begroting voor de opstartfase en de jaarlijks terugkerende kosten. Vraag eventueel subsidie aan om de kosten in de opstartfase mee te financieren. Voor jaarlijkse kosten kun je beter het structurele jaarlijkse schoolbudget gebruiken.

Wie geeft les, verzorgt onderhoud en legt aan?

Meestal begint het met een groepje enthousiastelingen dat het belang van een schooltuin ziet. Het groepje bestaat uit leerkrachten, ouders of misschien een welzijnsorganisatie. Gebruik hun positieve energie om daadwerkelijk aan de slag te gaan. Maak vervolgens een plan voor een goede taakverdeling. Wie geeft de lessen en welke ondersteuning is daarbij nodig?

Wanneer vindt het schooltuinieren plaats?

Het schooljaar loopt van september tot (half) juli. De meest groeizame periode van het moestuinseizoen is in Nederland van maart tot oktober. Daar valt de zomervakantie middenin. Een schooltuin 'sluit niet', dus maak vooraf een jaarplanning voor de schooltuin die past bij vakanties op school, maar ook bij de andere activiteiten (schoolreisjes, sportdagen etc.). Maak op grond daarvan de keuzes voor de gewassen, het teeltplan en de jaarplanning. Door samen te werken met een kinderopvang of Buitenschoolse Opvang (BSO) kan je in de zomer eventueel doorgaan met tuinieren.

Voor de zomervakantie klaar

Het is mogelijk om een schooltuinprogramma te ontwikkelen dat van maart tot de zomervakantie loopt (voorzomerse tuin). Dat is behapbaar in tijd en praktisch haalbaar. In deze periode zijn 10 tot 15 weken met schooltuinlessen in te plannen. Door de juiste gewassen te kiezen en goed te plannen is het mogelijk om het schooltuinseizoen voor de zomervakantie af te sluiten. De leerlingen maken het hele proces mee: van zaaien en verzorgen tot oogsten. Ze kunnen vóór de zomervakantie afsluiten met een oogstfeest. Als de oogst eruit is, kunnen ze nog pompoenen planten. Deze planten vormen grote bladeren waardoor er weinig onkruid groeit. Als dezelfde klas dan in het volgende leerjaar zit, na de zomervakantie, kunnen ze de pompoenen in oktober oogsten.

Tot de herfstvakantie of jaarrond

Er zijn ook scholen die het hele groeiseizoen benutten en kiezen voor een programma tot de herfstvakantie (doorzomerse tuin) of voor een jaarrond programma. Daardoor kunnen ze meer verschillende gewassen telen. Langer tuinieren betekent natuurlijk ook langer de tuin onderhouden. Zorg dat er in de zomervakantie mensen zijn die de tuin verzorgen, het onkruid wieden en eventueel oogsten. Maak ook keuzes: kan groep 6 die in maart gestart is met tuinieren als groep 7 verdergaan na de zomervakantie? Of start de nieuwe groep 6 in september en beginnen zij met de oogst van hun voorgangers?

Zomervakantie

De precieze oogsttijd is niet helemaal te plannen. De temperatuur is een belangrijke factor bij het kiemen van zaad en de groei van een plant. Van sommige gewassen kan de oogsttijd vervroegd worden door deze vóór te zaaien en als plantjes in de schooltuin te zetten. Er kan voorgezaaid worden in een kasje op de vensterbank van het klaslokaal. Soms is het mogelijk om dit voorzaaien uit te besteden aan bijvoorbeeld een groenopleiding in de buurt of kunnen jonge planten gekocht worden bij een gespecialiseerd bedrijf.

De teeltinstructies in dit handboek zijn erop gericht dat de gewassen vóór de zomervakantie of na de zomervakantie geoogst worden. Door op het juiste moment te zaaien of te planten, voorkom of minimaliseer je oogst in de zomervakantie van de scholen, omdat veel kinderen dan niet naar de schooltuin kunnen komen. Denk er eventueel ook aan om tijdens de zomervakantie, bijvoorbeeld 1 keer per week, de schooltuin open te stellen voor de kinderen die tuinieren. Wanneer er een schooltuinondersteuner aanwezig is, kunnen ze dan ook zelf hun tuintje wieden, water geven en eventueel een en ander oogsten.

”De fysieke leefomgeving speelt een belangrijke rol bij onze gezondheid. Een schooltuin brengt een kind in contact met groen en zo ervaart het zelf wat dit met hem of haar doet. Dat gaat verder dan gezond eten. minder stress bijvoorbeeld.”

*John Boon, hoofd Adviesgroep Landschapsarchitectuur
en Groene Stad Arcadis*

PRAKTIJKTIP - Onderhoud in de zomervakantie

In de Amsterdamse schooltuinen is een professionele staf ook in de zomervakantie hard aan het werk. De kinderen komen dan niet, maar als ze na de zomer terugkomen zijn alle tuintjes er netjes verzorgd en flink gegroeid. In Leiden is er een wekelijkse openstelling van de schooltuinen, ook in de zomer. De kinderen kunnen een keer per week zelf komen om hun tuintje bij te houden. Kinderen die niet kunnen komen omdat ze de hele zomer op vakantie zijn, worden na de zomer geholpen door hun klasgenootjes om het opgeschoten onkruid te verwijderen. Ook bij een schooltuin op het schoolterrein is het soms mogelijk om ouders, een conciërge of mensen van de schooltuinwerkgroep te vragen om een keer per week de schooltuin open te stellen voor de kinderen.

Hoe vaak gaan kinderen tuinieren?

Als je kinderen het hele proces van zaaien, kiemen en groeien wil laten zien en beleven, is het van belang dat zij elke week in de tuin komen. Een klokuur is snel voorbij als je naast het tuinieren ook tijd wil besteden aan (toevallige) belevenissen en geplande themalessen. Hoe vaker kinderen in hun eigen tuin komen, hoe meer binding er ontstaat.

Wat ga je in de tuin verbouwen?

Houd bij het maken van een teeltplan rekening met teeltseizoen, vakantietijd, oogstzekerheid, tijd waarin de groente tot wasdom komt, educatieve waarde van de gewassen, recht doen aan multiculturele achtergrond van de kinderen, grootte van de kindertuinen, structuur en grondsoort.

2.3 Participatie - een netwerk rond de schooltuin

Een enthousiaste groep mensen die het belang van een schooltuin inziet, is meestal bereid om allerlei klussen in de tuin aan te pakken.

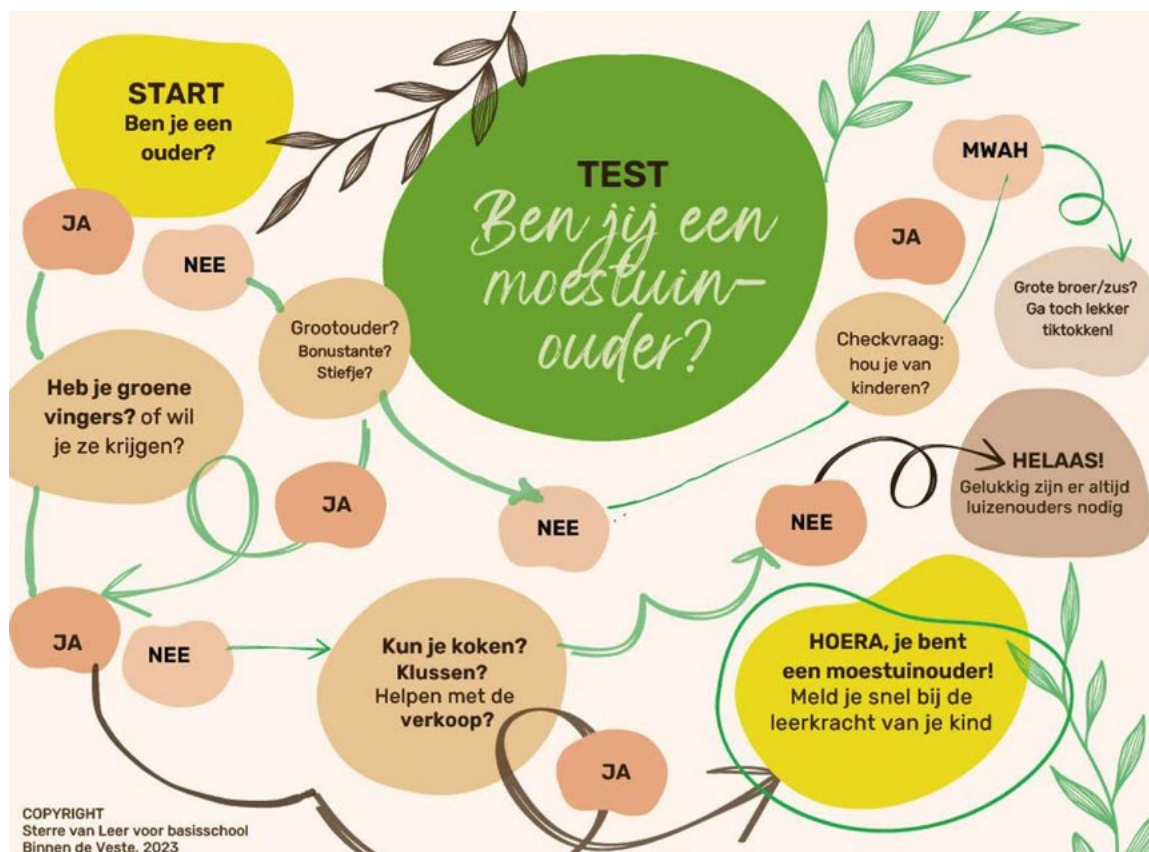
Als er genoeg expertise in huis is, kunnen de schooltuintaken verdeeld worden. Door de groep klein te houden, blijft overleggen makkelijker. Een kleine schooltuinwerkgroep vormt de organisatorische kern in en rond de schooltuin. Daarnaast kun je een groter participatienetwerk opbouwen met mensen die beschikken over nuttige expertise en die je kunt inzetten wanneer er specifieke klussen moeten worden gedaan of een helpende hand bieden op momenten dat er veel werk is.

Vind helpende handen voor de schooltuin

Mensen voor de schooltuinwerkgroep of het participatienetwerk worden vaak geworven via de communicatiekanalen van de school, een nieuwsblad in de buurt van de school of via het persoonlijk netwerk van betrokkenen.

UIT DE PRAKTIJK - Voor moestuinouder Sterre van Leer is elke ouder een moestuinouder

De kinderen van Sterre van Leer zitten op Daltonschool de Veste in Zierikzee. Sterre is lid van de schooltuinwerkgroep. In de grote schooltuin van deze school is hulp altijd welkom. Om te laten zien dat er in bijna iedere ouder een moestuinouder schuilt, maakte Sterre deze wervende en humoristische flyer.

Soms vinden de conciërge of buurtbewoners het leuk om te helpen. Buurtbewoners kunnen ook buiten schooltijden een oogje in het zeil houden, wat een bijkomend voordeel oplevert. Klop ook aan bij natuureducatieve instellingen, moestuincoaches, volkstuinverenigingen, gemeente en lokale bedrijven, afhankelijk van de hulp die je zoekt. Sommige ouders en grootouders van (oud)leerlingen worden voor de langere termijn vrijwilliger in de schooltuin. Probeer ze te binden, ook als hun eigen kinderen niet meer tuinieren.

Rollen in de schooltuinwerkgroep

- Trekker die zich verantwoordelijk voelt voor de schooltuin. Deze persoon hoeft niet alles zelf te doen, maar neemt het voortouw en zorgt dat alles georganiseerd wordt.
- Inhoudelijke moestuinexpert die in staat is in overleg met alle betrokkenen bij de schooltuin een draaiboek met een teeltplan te maken.
- Praktische moestuinexpert die een schooltuin kan aanleggen volgens het draaiboek.
- Lesgever die de lessen samenstelt en geeft

Let op: rollen worden dikwijls gecombineerd en ingevuld.

Taken binnen de schooltuinwerkgroep

Trekker/ coördinator:

- coördineert de communicatie naar school en ouders
- organiseert overleg met de werkgroep
- overlegt met schooltuinexpert/moestuincoach
- heeft contact met aanspreekpunt van school
- bekijkt wie de schooltuin gaat aanleggen
- zoekt eventuele partners en financiële middelen

Schooltuinexpert/moestuincoach:

- maakt het draaiboek met schooltuinontwerp, teeltplan en jaarplanning
- adviseert de lesgevers
- bestelt zaden, plant- en pootgoed en andere benodigdheden

Schooltuinlesgevers:

- bereiden de lessen voor
- geven de tuinlessen aan de leerlingen
- staan in direct contact met de leerkrachten van de groepen

Schooltuinondersteuners:

- helpen bij de aanleg van de schooltuin
- assisteren bij de lessen
- verzorgen en onderhouden de materialen
- helpen bij het onderhoud tussen de lessen door
- begeleiden kinderen bij het vervoer naar de schooltuin als dat nodig is

Leerkrachten

Leerkrachten met groene vingers kunnen zelf lesgeven in de tuin, maar niet elke leerkracht heeft daarvoor voldoende groene expertise. In alle gevallen is het belangrijk dat de leerkracht meedoet met de schooltuinles, enthousiast is en betrokkenheid toont. Het werkt aanstekelijk bij leerlingen en het is makkelijker om de lessen in en buiten de schooltuin met elkaar te verbinden. Soms kun je als leerkracht taakuren krijgen als je lesgeeft in de schooltuin.

Conciërge

De conciërges verrichten praktische klussen binnen en buiten de school. Zij spelen dikwijls een rol bij aanleg, onderhoud en vormgeving van de schooltuin. Sommige conciërges worden zelfs geselecteerd vanwege hun groene vingers.

UIT DE PRAKTIJK - Conciërge wordt schooltuinmeester

Conciërge Gaston Hendriks is fervent moestuinier. Hij wilde graag een moestuin op het schoolplein van basisschool Lahrof in Sittard, om zijn kennis en liefde voor het zelf kweken van groente door te geven. De directeur omarmde zijn initiatief. Gaston kreeg ruimte om als onderdeel van zijn werk als conciërge de aanleg van de schooltuin te coördineren én met de kinderen de tuin in te gaan.

De schooltuin ligt op het schoolplein, waar Gaston dagelijks aanwezig is. Elke dag kijkt hij wat er gedaan moet worden en gaat dan de klassen langs om kinderen uit te nodigen om mee te helpen. Op inschrijving kan er ook elke dinsdagmiddag onder zijn begeleiding in de keuken van de school gekookt worden met de groenten uit de schooltuin.

Leerlingen

Kinderen zijn de beste ambassadeurs van de schooltuin. Soms komt het initiatief voor een schooltuin van de kinderen zelf. Afhankelijk van de doelen van de tuin, kun je de kinderen vroeg bij het ontwerp- en aanlegproces en onderhoud betrekken.

UIT DE PRAKTIJK - Leerlingenraad als initiator

De leerlingenraad van Basisschool de Kievietsloop in Breda was duidelijk: wij willen een schooltuin. Directeur Raymond Smeets, zelf een natuurliefhebber, stond open voor hun wens en wist op enthousiaste wijze het team te overtuigen. In het eerste jaar gingen ze op gevoel aan de slag met 'De Verrastuin'. Dat smaakte naar meer. Een jaar later nam de schooltuin een vlucht doordat moestuincoach Pam Verwoolde werd ingeschakeld. Zij schreef een plan waardoor niet alleen de kinderen, maar ook de leerkrachten konden groeien in het schooltuinieren.

Ontwerp en teeltplan

- Laat kinderen meepraten over groenten die je gaat telen
- Leerlingen kunnen informatie zoeken over groenten voor de schooltuin
- Laat ze een tekening maken van hun droommoestuin
- Peil smaakvoorkeuren bij de kinderen: hang foto's van groenten en fruit op en laat de groenten proeven. Kinderen mogen aangeven welke ze lekker vinden.

Aanleg en onderhoud

- Soms is werken in de schooltuin een keuzeles of projecttijd. Kinderen kunnen dan kiezen of en wanneer ze in de tuin willen werken, bijvoorbeeld voordat de schooltuinlessen beginnen bij het zaaiklaar maken. Zo is er ruimte voor verschillende interesses van de kinderen.
- Als er verschillende tuinklassen zijn, werk dan aan een doorschuifstelsel waardoor de kinderen de kans krijgen om meerdere tuinactiviteiten te doen.

UIT DE PRAKTIJK - Den Haag: samen telen voor 1 gerecht

In de schooltuinen in Den Haag kiezen kinderen voor welk gerecht ze groenten gaan telen. Ze kunnen kiezen uit tuinsoep, hutspot, pasta en salade. Elke groep krijgt een aantal bedden van een meter breed en een flinke lengte. De kinderen werken samen en zien dit deel van de tuin echt als hun stukje, waar ze een eigen tuinbord voor maken. NB De gewassen uit deze tabel staan niet allemaal in dit handboek. Teeltinstructies vind je op de verpakking of op websites van de verkoper.

Gewassen per gerecht

	Plantui	Wortel	Tomaat (kas)	Courgette	Sperzieboon	Paprika (kas)	Komkommer (kas)	Radijs	Rucola	Spinazie	Pluksla	Pootaardappels	Basilicum	Peterselie	Tijm	Lavas	Komkommerkruid (knoflookbieslook)	Oregano
Tuinsoep	x	x	x	x	x	x							x	x	x			
Salade	x	x	x			x	x	x	x	x			x			x	x	
Pasta	x	x	x	x		x											x	x
Hutspot	x	x									x		x	x			x	

Deze Haagse aanpak heet 'ontdekkend tuinieren'. De methode is geaccrediteerd door het RIVM.

Tuinouders

Kinderen vinden het vaak leuk als hun ouders actief meehelpen in de schooltuin. Als je ouders vanaf het begin betreft bij de plannen en de invulling van een schooltuin, helpen ze eerder. Soms komt hulp uit een onverwachte hoek, zoals een ouder die zorgt voor plantgoed of een buurman die tuinarchitect blijkt te zijn. Gezien de diversiteit bij ouders kan iedereen een eigen bijdrage leveren. Op de eerste ouderavond van het schooljaar kunnen zij zich opgeven voor bepaalde taken. Net zoals leesouders, kun je ook een poule maken van tuinouders. De tuinouders kunnen een aantal keer per jaar assisteren in de schooltuin.

Betrokken buurtbewoners

Betrek de buurt bij de schooltuin. Het kan extra handen opleveren en helpen om vandalisme te voorkomen. Via een oproep in het gemeenteblad kan je de buurt op de hoogte brengen van het plan om een schooltuin aan te leggen en om hulp vragen. Buurtbewoners kunnen bijvoorbeeld in de zomermaanden een oogje in het zeil houden. Bedank ze met een deel van de oogst van die maand of een bakje pompoensoep tijdens het oogstfeest.

Kinderopvang en/of Buitenschoolse Opvang (BSO)

Betrek de kinderopvang of BSO in de buurt van de school bij de schooltuinplannen. Misschien willen ze wel meedoen? Zo creëer je een win-winsituatie. Zij zijn open in schoolvakanties. Met hen kun je afspraken maken over het gebruik, onderhoud en het oogsten in de tuin tijdens de vakanties.

Natuureducatieve instellingen

Kijk of er lokale afdelingen zijn van natuureducatieve instellingen zoals IVN, Velt en natuur- en duurzaamheidseducatiecentra die gespecialiseerd zijn in schooltuinieren. Zij beschikken mogelijk over moestuinexperts die kunnen ondersteunen bij het opzetten van een schooltuin, maar ook materialen en voorbeeldlessen hebben. NDE's hebben soms op locatie schooltuinen waar kinderen heen kunnen.

Gemeente

Breng het lokale bestuur, de wethouder en de ambtenaar op de hoogte van de schooltuinplannen. Ze kunnen misschien helpen bij het realiseren van de plannen. Denk maar aan het beschikbaar stellen van een locatie, subsidies, technische hulp van de groendienst, hergebruik van hout, leveren van gratis compost, houtsnippers voor op de paden of extra grond.

Bedrijven

Lokale bedrijven zijn soms bereid om de schooltuin mee te sponsoren, helpende handen te bieden voor grote klussen of om kosteloos materiaal te verstrekken.

“Een goede schooltuin is een paradijs waarin alles groeit en bloeit. Pas via de overvloed van zo’n paradijs leer je hoeveel zorg er nodig is voordat ons voedsel op ons bord belandt.”

Louise O. Fresco, bestuurder, wetenschapper, columnist, schrijver

2.4 Wat kost een schooltuin en hoe financier je dat?

De kosten van een schooltuin zijn afhankelijk van de gewenste grootte, materialen en bestaande voorzieningen op de locatie. De kosten zijn op te splitsen in eenmalige kosten, die gemaakt worden tijdens de aanleg en voorbereiding en kosten die jaarlijks terugkomen. In deze paragraaf vind je een overzicht van kostenposten waar je rekening mee moet houden, een indicatie van de kosten voor zover dat mogelijk is (prijzen 2024) en financiering of sponsormogelijkheden.

Eenmalige kosten

Aanleg tuin

1. Compost
2. Houtsnippers
3. Hout (tuinpalen, moestuinbakken)
4. Tegels (paden, stapstenen)
5. Compostbak
6. Regenton

Tabel 2A - Materiaalkosten aanleg tuin

Materialen aanleg	Kosten	Sponsoring/ gratis/ goedkoper
Compost	€ 50-€ 150 per m ³ ex. bezorgkosten	• lokale hovenier • gemeente
Houtsnippers	€ 40-€ 100 per m ³ ex. bezorgkosten	• lokale hovenier • gemeente
Hout	variabel	• tweedehands bouwmaterialen • sociale werkplaats kan maatwerk moestuinbakken maken
Bamboestokken (aanbinden planten, bonenrekken e.d)	v.a. € 0,80,- per stuk	• tweedehands bij boomkweker
Tegels	variabel	• gerecycled van het schoolplein • gratis af te halen advertenties marktplaats • tweedehands bouwmaterialen
Compostbak	v.a. € 70,- per stuk	• marktplaats • zelf maken van gerecycled hout
Regenton	v.a. € 80,- per stuk	• tweedehands IBC Container

Aanschaf gereedschappen

Bekijk de gereedschapslijst in hoofdstuk 3. Er is een enorm aanbod aan tuingereedschap te koop. Goedkoop kan duurkoop zijn, maar is dat niet altijd. Koop je online, bestel dan eerst een proefset om de kwaliteit te beoordelen. Reken op een gemiddelde aanschafprijs van € 10,- tot € 15,- per stuk voor handgereedschap en gemiddeld € 50 voor gereedschap met een lange steel.

Personeelskosten

De aanleg van een nieuwe schooltuin kan worden gedaan door vrijwilligers of betaalde krachten of een combinatie daarvan. Vraag een beroepskracht, vaak een zzp'er, die deze werkzaamheden kan oppakken om een offerte voor het totaal van de werkzaamheden. Houd rekening met de volgende werkzaamheden die in de aanlegfase moeten worden uitgevoerd:

1. Ontwerp schooltuin
2. Aanleg schooltuin
3. Maken teeltplan, werkplanning en lessen

Wat de kosten zijn, is afhankelijk van de grootte van de klus en hoeveel daarvan wordt uitgevoerd door een professional. Uurtarieven liggen gemiddeld rond de € 65,-. Vaak is de gemeente bereid om hiervan een deel te financieren of uit te voeren.

Jaarlijkse kosten

Materiaalkosten

1. Zaaigoed
2. Pootgoed
3. Plantgoed
4. Compost
5. Houtsnippers
6. Vervangen gereedschappen

Tabel 2B - Jaarlijkse materiaalkosten

Materialen	Kosten	Sponsoring/ Gratis/Goedkoper
Zaaigoed	v.a. € 2,50 per zakje	• houd gratis zadenacties voor scholen in de gaten • been lokale zadenbieb • vraag een zadenbedrijf om sponsoring • via Velt en volkstuinverenigingen krijg je soms korting.
Pootgoed	aardappelen: v.a. € 7,50 voor 50 stuks Uien: v.a. € 5,- voor 50 stuks	• vraag een pootgoedbedrijf om sponsoring • via Velt en Volkstuinvereniging kan je soms korting krijgen.
Plantgoed	v.a. € 0,25,- per plantje	• vraag kweker om sponsoring • ga een samenwerking aan met een groenschool en vraag hen voor te kweken (vmbo/mbo/hbo)
Compost	€ 50-€ 150 per m³ ex. bezorgkosten	• lokale hovenier/tuinaannemer • gemeente
Houtsnippers	€ 40-€ 100 per m³ ex. bezorgkosten	• lokale hovenier/tuinaannemer • gemeente
Vervangen gereedschappen en reparatie	reserveer jaarlijks een bedrag, afhankelijk van de grootte van de tuin.	

Personeelskosten

Jaarlijks terugkerende werkzaamheden die uitgevoerd zullen worden zijn:

1. Coördinatie schooltuinwerkgroep
2. Begeleiding schooltuinlessen
3. Onderhoud schooltuin
4. Aanpassen teeltplan, werkplanning en lessen

Deze taken kunnen zowel vrijwillig als betaald uitgevoerd worden. Voor de continuïteit en borging van een schooltuin wordt vaak gekozen om de coördinerende rol en het lesgeven uit te laten voeren door betaalde krachten. Spreek dan vaste uren en een vaste vergoeding per jaar af, gebaseerd op de vastgelegde werkzaamheden in de werkplanning en draaiboek. Als alle taken rondom de schooltuin uitgevoerd worden door vrijwilligers kan het aanbieden van een vrijwilligersvergoeding voor de uit te voeren werkzaamheden een stimulans zijn om vrijwilligers aan te trekken en vast te houden.

Hoe financier je een schooltuin

Een schooltuin starten en onderhouden kost dus geld, al kunnen de kosten door slim materiaalgebruik, sponsoring in natura en de beschikbaarheid van veel vrijwilligers beperkt blijven. Als de school het schooltuinieren werkelijk omarmt en de waarde inziet, moet men ook bereid zijn een jaarlijks bedrag te reserveren voor de schooltuin. Dat bedrag wordt in de praktijk soms bekostigd vanuit de jaarlijkse vrijwillige ouderbijdrage of vanuit de lopende schoolbegroting. De school hoeft niet voor alle kosten op te draaien. Soms kunnen ook externe financiers gezocht worden.

Gemeente

Het is in alle gevallen zinvol om de gemeente als partner te betrekken, niet alleen voor de financiën maar ook voor het vinden van goede grond, als die niet beschikbaar is op het schoolplein en voor praktische uitvoering van bijvoorbeeld aanleg of periodiek onderhoud. Door de verschillen in beleid en uitvoer tussen gemeenten onderling, is de mate van ondersteuning heel divers.

De schooltuin valt binnen de beleidsterreinen van onderwijs, gezondheid en natuur en klimaat. Binnen deze domeinen worden per jaar vaak projectgelden vastgesteld waarop door scholen, verenigingen of burgerinitiatieven aanspraak gedaan kan worden. Daarnaast kan de gemeente de schooltuin steunen in natura door de levering van gratis compost, houtsnippers en andere materialen, of het beschikbaar stellen van gemeentegrond.

Fondsen

Er zijn diverse fondsen en subsidies waardoor een deel van de kosten van het schooltuinieren gedekt kan worden. De meeste fondsen betalen geen of maar een klein deel van personeelskosten. Een fonds of subsidie gebruik je dus vooral in de aanlegfase waarin de meeste materiaalkosten gemaakt worden, of om een grote aanschaf te financieren die na een paar jaar schooltuinieren gedaan moet worden. Denk bijvoorbeeld aan de aanleg van een grondwaterpomp, de bouw van een schuur of een materiaalkast. Bij lokale fondsen en subsidies maak je vaak meer kans op een bijdrage dan via landelijke fondsen als het een aanvraag voor een individuele schooltuin betreft. Kijk goed wat de doelstelling en doelgroep van een fonds is om de aanvraag op de juiste manier in te dienen. Schooltuinen worden vaak gesteund vanuit de categorieën: natuur- en milieueducatie, voedseleducatie, klimaatadaptatie, groenblauwe schoolpleinen, sociale cohesie, buurtgroen.

Bedrijfsleven

Lokale ondernemers zijn dikwijls bereid een sociaal doel in de buurt te steunen met een eenmalig geldbedrag, een jaarlijkse schenking of een gift in natura, zoals gereedschappen, hekwerk, zaden of de uitvoering van een project. Bedrijfssponsoring begint bij het stellen van de vraag. Als je ondernemers aanspreekt, bedenk dan ook wat je hen kan bieden. Bijvoorbeeld jaarlijkse deelname aan het oogstfeest of een vermelding op een sponsorbord. Ondernemers die een binding hebben met de school, bijvoorbeeld omdat er kinderen of kleinkinderen van medewerkers op zitten of partners van medewerkers werken, zijn vaak het makkelijkst te bereiken.

UIT DE PRAKTIJK – BASF maakt schooltuinieren mogelijk in Leudal

In de gemeente Leudal wordt het schooltuinieren voor 13 scholen mogelijk gemaakt dankzij financiering van groentezadenbedrijf BASF en de gemeente. Gezamenlijk financieren ze een professionele schooltuinexpert en maken zo het schooltuinieren voor heel veel kinderen mogelijk.

“Het is belangrijk om kinderen te leren hoe essentieel gezonde voeding is en hen bewust te maken waar ons voedsel vandaan komt. Het schooltuinproject speelt hierin een belangrijke rol. Wij ondersteunen het project daarom al jaren van harte. Het sluit uitstekend aan bij onze missie ‘gezonde voeding aantrekkelijk en duurzaam maken’. Ook mooi is dat in dit project generaties samenwerken in de schooltuintjes. De oudere generatie draagt kennis over aan de jeugd. Zo creëren we samen verbinding in de lokale gemeenschap.”

Rob Huijten, directeur van BASF's groentezadenbedrijf in Nederland

Het leven is een tuin

In een snelle tijd van schermpjes, ingeklemd tussen het grijze... Liggen vierkante meters die het tegendeel bewijzen: alternatieven voor gejaagdheid, een antwoord op de haast. Een antwoord op het haast niet bij te houden stadsgeraas. Groene meters arbeid; groene meters puur. Groene meters ongeschreven wetten der natuur.

De gedachten áchter alles bepalen er het zicht. De aarde krijgt er waarde door liefde, lucht en licht. Hoe de zon ook branden kan, hoe de wind zal waaien; degene die hier oogsten wil, is degene die moet zaaien. Blauwe hemel, grauwe lucht; geluk of tegenslag misschien: we moeten zaadjes planten om de groei te kunnen zien.

Via eeuwenoude kennis; elk later vraagt een toen. Oók om fouten mogen maken en leren door te doen. In beweging blijven, onderweg van hier naar daar. Met de elementen samenwerken maar ook zéker met elkaar. Vuile handen, vieze kleren; ploeteren in het klein. Beseffen wat de basis is én dat we daar onderdeel van zijn. Tussen mislukken en plukken, valt een wereld te begroeten en leren is véél leuker met die wereld aan je voeten.

Omstandigheden zijn veranderlijk, verraderlijk soms zelfs. Geduld is vaak het enige dat ons bij dat gegeven helpt. De kracht ligt in het wachten en het continu beseffen, dat we voor resultaten achteraf, voorbereidingen moeten treffen. Op voorhand liggen wonderen meestal goed verborgen, we ontdekken ze door morgen vandaag al te verzorgen.

Beschermen en beheeren vragen het lef om te beslissen. Je vanaf het begin inzetten én naar de uitkomst durven gissen. Ploeteren en zwoegen, het is weleens even wennen. Maar er bestaat geen voorgrond zonder de achtergrond te kennen.

Jouw stukje land naar je hand zetten, is opletten en geloven. Uit de grond van je hart schiet het allermooist naar boven. Wie alles geeft maar de tijd blijft nemen, breekt het hoofd niet en maakt buit: we moeten snoeien om te groeien, een stapje terug voor twee vooruit. Onkruid wieden, uitkomst bieden; eender welk seizoen. Leer je groen te verbouwen, zijn je vingers nooit té groen.

Aan het eind van al het werken en het wachten bovendien, zijn de resultaten van die combinatie dan eindelijk te zien. Waar je al die tijd voor hebt gestreden, staat tenslotte op de kaart. Met de herkomst van die toekomst, wordt het heden véél meer waard. Trots bekijk je de resultaten en vertel je van het telen. Om daarna de ingrediënten met anderen te delen.

In de kringloop van het leven is de cirkel zó weer rond. Het is gezond én lekker om te bereiden wat gewoonweg niet bestond zonder de aandacht en arbeid die je leverde, zó geef je de ogenschijnlijk simpele zaken betekenis. Omdat de kern van het leven is, hoe een mens geeft om alles waar hij of zij mee omgeven is.

Nou, voor dit alles een metafoor bedenken kan op verschillende manieren. Maar voor hier de allermooiste, lijkt mij toch wel... Schooltuinieren! Lucht en licht samen, met wat liefde er overheen. Bloeien doet boeien; 't is meer dan 'school' en 'tuinieren' alleen.

Op nog een heleboel zaaien, op heel wat oogsten te gaan. Elk kind een schooltuin, stel je open, sluit je aan.

Derek Otte, dichter en spoken word artiest

“Een schooltuin is een plaats waar je leerlingen vergezelt in het samen ontdekken, samen leren en samen zorgen. Een plaats waar je theorie omzet naar praktijk en de kinderen letterlijk, met de handen in de grond verbinding maken met anderen, de natuur en hun leefomgeving.”

Stijn Overloop, directeur Velt VZV